

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНИ: РЕСУРСНИЙ ВИМІР ТА МОЖЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ

MIGRATION CAPITAL OF UKRAINE: RESOURCE DIMENSION AND MANAGEMENT CAPABILITIES

Цимбал Л.І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародної економіки,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Біла Ю.В.

магістр,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Tsybmal Liudmyla

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Bila Yuliia

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

У статті досліджено основні наукові, практичні та теоретичні підходи до управління міграційними процесами та ресурсами. Виокремлено ознаки міграційного капіталу, визначено причини трудової міграції населення, їх частота і географічні вподобання. Обґрунтовано необхідність формування стратегії розвитку трудового капіталу України з метою врегулювання міграційних процесів за межі країни. Запропоновано рекомендації щодо вирішення наявних проблем міграційного капіталу України. Сформовано низку рекомендацій теоретичного і практичного характеру з метою поліпшення стану речей у системі трудового капіталу України. Визначено проблеми, які існують у процесі управління міграційним капіталом України. Обґрунтовано зв'язок управління міграційним капіталом країни з фінансовою спроможністю держави та її можливістю надавати гідні робочі місця для трудових громадян.

Ключові слова: міграція, трудові ресурси, грошові перекази, капітал, трудова міграція, фінансовий стан, економічна ситуація.

В статье исследованы основные научные, практические и теоретические подходы к управлению миграционными процессами и ресурсами. Выделены признаки миграционного капитала, определены причины трудовой миграции населения, их частота и географические предпочтения. Обоснована необходимость формирования стратегии развития трудового капитала Украины с целью регулирования миграционных процессов за пределы страны. Предложены рекомендации по решению имеющихся проблем миграционного капитала Украины. Сформирован ряд рекомендаций теоретического практического характера с целью улучшения положения вещей в системе трудового капитала Украины. Определены проблемы, которые существуют в процессе управления миграционным капиталом Украины. Обоснована связь управления миграционным капиталом страны с финансовой способностью государства и его возможностью предоставлять достойные рабочие места для трудовых граждан.

Ключевые слова: миграция, трудовые ресурсы, денежные переводы, капитал, трудовая миграция, финансовое состояние, экономическая ситуация.

The article is devoted to the study of basic scientific, practical and theoretical approaches to the management of migration processes and resources. The development of globalization and democratization of public life has contributed to much greater opportunities for people to move between countries, significantly intensifying migration processes. International migration is an important element in the formation of the composition and population, a factor influencing socio-economic development and international relations. Migration has played an important role in the history of the formation and development of Ukrainian society. Ukrainians are characterized by large-scale labor migration abroad. With the proclamation of Ukraine's independence, the processes of labor migration of

Ukrainians intensified significantly. The article identified the causes of labor migration, their frequency and geographical preferences. The necessity of forming a strategy for the development of labor capital of Ukraine in order to regulate migration processes outside the country is substantiated. Recommendations for solving the existing problems of migration capital of Ukraine are offered. Today, labor migration not only reduces the supply of labor in the Ukrainian labor market, but also reduces its quality. Intellectual migration is a special threat to the socio-economic development of the country and sustainable development of society. A number of recommendations have been formed, which contain both theoretical and practical nature in order to improve the state of affairs in the system of labor capital of Ukraine. Remittances continue to be an important source of income for migrant households and play a key role in reducing the vulnerability of regional economies to economic disparities. In addition to important local significance, remittances also play an important role at the macro level. The problems that exist in the process of managing the migration capital of Ukraine are identified. The connection of the country's migration capital management with the financial capacity of the state and its ability to provide decent jobs for working citizens is substantiated.

Key words: migration, labor resources, remittances, capital, labor migration, financial condition, economic situation.

Постановка проблеми. В умовах усебічної глобалізації все більше стають актуальними питання економічного характеру, які турбують багатьох громадян України. Найбільшою проблемою, яка зараз фігурує у трудовому полі українського населення, є вимушена зміна місця життя з метою отримання вищого рівня економічного доходу. Поява цієї проблеми пов'язана з відсутністю врегулювання з боку держави питань щодо управління людським капіталом країни, трудовими ресурсами, фінансово-економічного забезпечення трудового населення, гідних умов праці та заробітної плати.

Сьогодні актуалізується економічний бік міграції, а саме питання управління грошовими переказами в Україну з-за кордону. З одного боку, вони мають інвестиційний потенціал, а з іншого – провокують виникнення інших проблем, таких як демографічна криза, зниження кількості працездатного населення, виїзд молодого населення і подальше його небажання повертатися в Україну працювати, відсутність національної самосвідомості громадян щодо роботи у власній країні та прагнення її розвинути та вдосконалювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лібералізація міграційних процесів призводить до зростання чисельності мігрантів та поглиблення залежностей економік від міграційного капіталу. Дослідженням причин, особливостей і проблем виникнення міграційних процесів займалися такі вчені, як М. Орочко, О. Чорна, Г. Крамаренко, А. Гайдуцький, О. Кривульченко, Є. Дикий. Економічна природа міграції досліджується в роботах Н. Ушенко, А. Гайдуцького, Ю. Гуменюка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на значну частку міграційного капіталу в Україні та його вагому роль у формуванні ВВП України актуальним та маловивченим залишається питання управління міграційним капіталом та його переміщення в інвестиційну площину.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні місця України у формуванні гло-

бальних міграційних потоків, міграційного капіталу в структурі ВВП України та ключових проблем його управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграційні процеси у світі сьогодні мають яскраво виражену тенденцію до швидких змін, і Україна не є винятком. Міграційний капітал є певним складником функціонування світової економічної системи, адже він впливає як на роботу, так і на розвиток домогосподарств. Загалом термін «міграційний капітал» є відносно новим у науковій літературі, його часто ототожнюють із кількістю грошових переказів громадян, які перебувають за кордоном. Таким чином, можна сказати що міграційний капітал – це частка трудових ресурсів певної країни, які знаходяться на роботі за її кордонами, не проживають на ній довгий період та часто використовують грошові перекази для того, щоб допомогти родичам, які залишилися на батьківщині. Із наукового погляду в процесі управління міграційним капіталом головним залишається питання грошових переказів. Це підтверджується думкою М. Орочко, який визначає, що «перекази – певний результат фінансових вкладів і витрат громадян-мігрантів у домогосподарствах» [5]. На думку науковця, за правильного використання грошових переказів вони мають потенціал для розвитку і формування соціально-економічного достатку в країну, на яку вони спрямовані. Однак варто відзначити, що міграція має й негативні наслідки, оскільки виражається у переміщенні працездатного населення, що може створювати тиск на ринку праці, з іншого ж боку, це призводить до зниження соціальної напруги та зменшення безробіття. Щодо функціонального змісту поняття «міграційний капітал», то дослідники О. Чорна та Г. Крамаренко виділяють у ньому такі функції, як:

- вартісна, яка виявляється через вартісну оцінку капіталу країни;
- накопичувальна – забезпечує зріст величини капіталу;
- інвестиційна – відповідає за вкладення капіталу, щоб забезпечити процес збільшення

прибутку і зростання його вартості в майбутньому;

- фінансова – забезпечує формування та розподіл фінансових ресурсів;
- відтворювальна – спрямована на створення нової доданої вартості;
- виробнича – використовується для реалізації капіталу з кінцевою метою надання готової продукції або послуг [2].

Проблема переміщення трудових ресурсів актуальна для країн із низьким рівнем доходу, слабо розвиненим ринком праці, відсутністю соціальних гарантій і забезпечень. Особливо актуальна ця проблема для країн, що знаходяться у безпосередній близькості з Європейським Союзом, який виступає центром тяжіння робочої сили з країн із нижчим рівнем доходів (Росія, Україна, Білорусь та ін.). Зазвичай країнами, до яких мігрують «заробітчани», є регіони Західної та Центральної Європи: Польща, Італія, Німеччина, Іспанія тощо. Однак варто відзначити, що якщо міграція у її широкому розумінні може призвести до зниження напруги на ринку робочої сили, зменшити рівень безробіття, знизити тиск на рівень соціальних виплат в країні, то така її форма, як «відтік мізків», має переважно негативні наслідки. Інтелектуальна еліта, на жаль, не спроможна залишатися в країнах, в яких її потенціал високо не оцінюється, особливо в питаннях рівня заробітної плати та соціального захисту. Так, переважна кількість українських мігрантів має вищу освіту, адже серед усієї чисельності українських мігрантів 26% мають повну вищу освіту (рис. 1).

Як бачимо, структура мігрантів за рівнем освіти значно різниться залежно від країни призначення. Якщо Польща потребує робітни-

ків, для яких необхідність професійної освіти є обов'язковою, то в Італію переважно їдуть люди із загальною середньою освітою. Це передусім пов'язано з розвитком працездатної легкої та важкої промисловості в Польщі, галузей машинобудування тощо, що потребують фізичних зусиль та не потребують вищої освіти для виконання професійних завдань [9].

Варто зазначити, що в Італії велику частку трудового населення з України займають жінки, їх налічується близько 70–80% від загальної кількості мігрантів. Вони працюють на роботах, пов'язаних із доглядом за пенсіонерами, малими дітьми, працюють в домогосподарствах, що не потребує значної кваліфікації. При цьому рівень заробітної плати може коливатися: так на півдні Італії заробітна плата коливається в межах 500–800 євро, на півночі – 800–1200 євро [3].

Основними ж причинами дестабілізації українського ринку робочої сили та активізації міграційних процесів є:

- відсутність розвитку освіти;
- наявність корупції;
- нестабільна економіка країни;
- низький рівень заробітних плат;
- неналежний рівень соціального захисту платоспроможного населення;
- військовий конфлікт на території країни;
- слабка медицина, стагнація нинішньої медичної реформи;
- відсутність інклюзивних центрів розвитку регіонів;
- присутність великої частки механізованої, ручної праці на ринку вакансій.

Відповідно до значних масштабів трудової міграції формується зустрічний потік грошових переказів. Так, у 2019 р. сума переказів грошо-

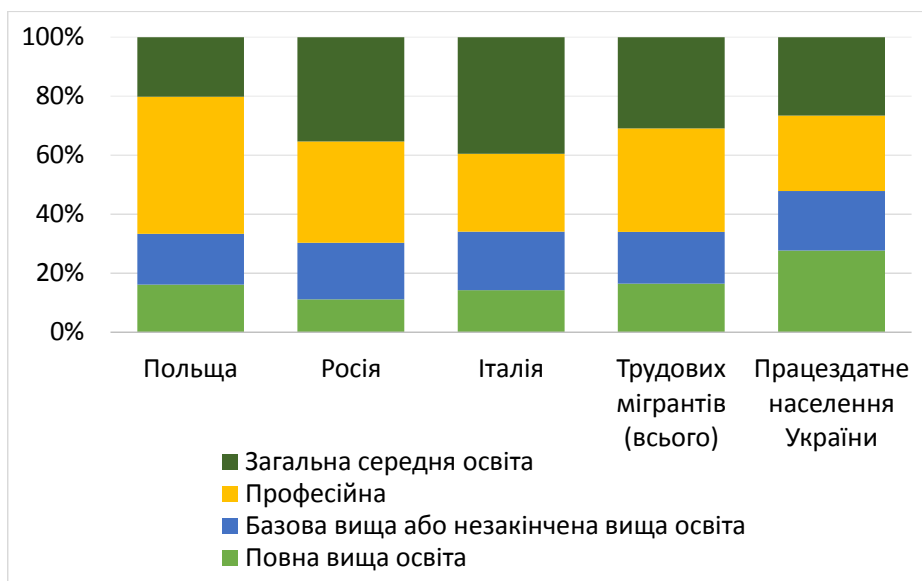

Рис. 1. Мігранти за рівнем освіти та країною призначення, 2017 р.

Джерело: складено за [9]

вих мігрантів в Україну сягнула 12 млрд дол. [6]. Вхідні потоки грошових переказів переважають порівняно з вихідними, що свідчить про те, що українські іммігранти здійснюють значно менше грошових переказів за кордон або у кількісному вимірі їх менше за емігрантів (рис. 2).

Найбільший обсяг грошових надходжень в Україну як через офіційні, так і неофіційні канали йде з країн Європи (Польща генерує майже 33% від загального обсягу переказів), за нею йде Росія з часткою у 9,8%. Станом на 2018 р. на країни ЄС припадає приблизно 65% надходжень від загального обсягу, тоді як на країни СНД – 11%. Слід зазначити, що з кожним

роком частка надходжень із країн СНД стає все меншою, а з країн ЄС – більшою.

Проте переважна кількість капіталу генерується в країнах Європейського Союзу (та Великобританії), які є основними донорами українського міграційного капіталу. Роль міграційного капіталу для України важко переоцінити, адже його масштаби досить значні, перевищують навіть інвестиції, спрямовані за кордон (за даними НБУ, обсяг прямих інвестицій за кордон у 2019 р. становив 648 млн дол. США) (рис. 3).

Щодо динаміки потоків прямих іноземних інвестицій в Україну, то у 2014–2015 рр. їх обсяг мав тенденцію до зменшення, що можна пояс-

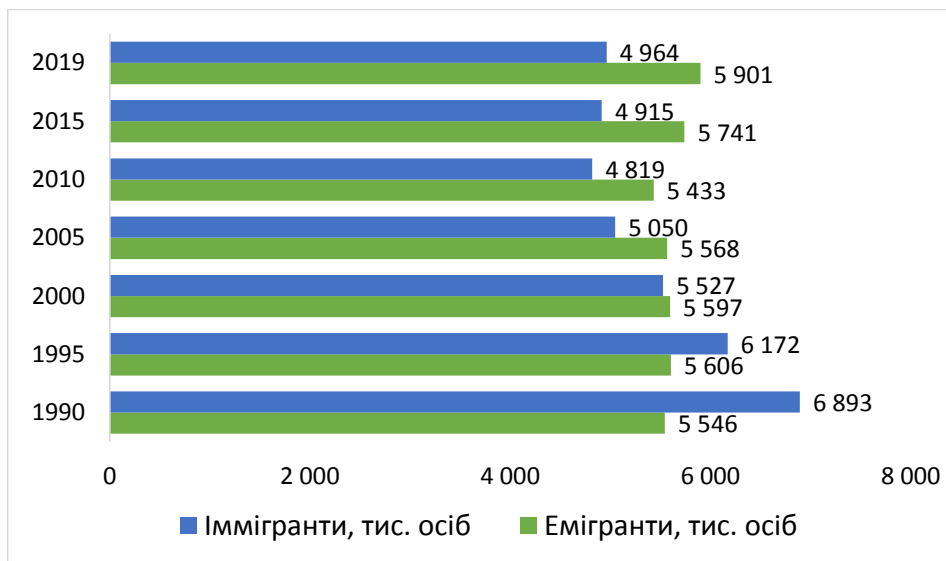

Рис. 2. Динаміка емігрантів з України та іммігрантів, які проживають на її території, 1990–2019, тис осіб

Джерело: складено за [10]

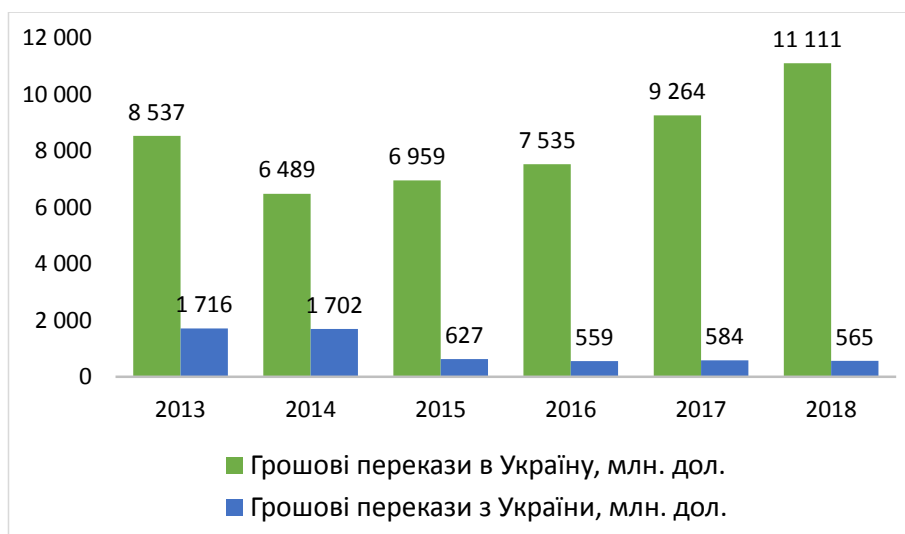

Рис. 3. Динаміка грошових переказів мігрантів, 2013–2018 рр., млн дол.

Джерело: систематизовано на основі [6; 7]

Грошові перекази в Україну за найвагомішими країнами

Країни	2015		2016		2017		2018	
	Млн дол. США	% до загального обсягу	Млн дол. США	% до загального обсягу	Млн дол. США	% до загального обсягу	Млн дол. США	% до загального обсягу
Надходження	6959	100.0	7535	100.0	9264	100.0	11111	100.0
Польща	1 329	19.1	1 991	26.4	3 116	33.6	3 649	32.8
Росія	1 835	26.4	1 396	18.5	1 292	13.9	1 091	9.8
Чехія	314	4.5	377	5.0	435	4.7	846	7.6
США	516	7.4	576	7.6	679	7.3	870	7.8
Великобританія	245	3.5	259	3.4	311	3.4	394	3.5
Італія	350	5.0	412	5.5	447	4.8	492	4.4
Німеччина	270	3.9	291	3.9	318	3.4	426	3.8
Кіпр	245	3.5	249	3.3	285	3.1	341	3.1
Ізраїль	108	1.6	171	2.3	280	3.0	337	3.0
Греція	191	2.7	179	2.4	178	1.9	191	1.7

Джерело: узагальнено на основі [8]

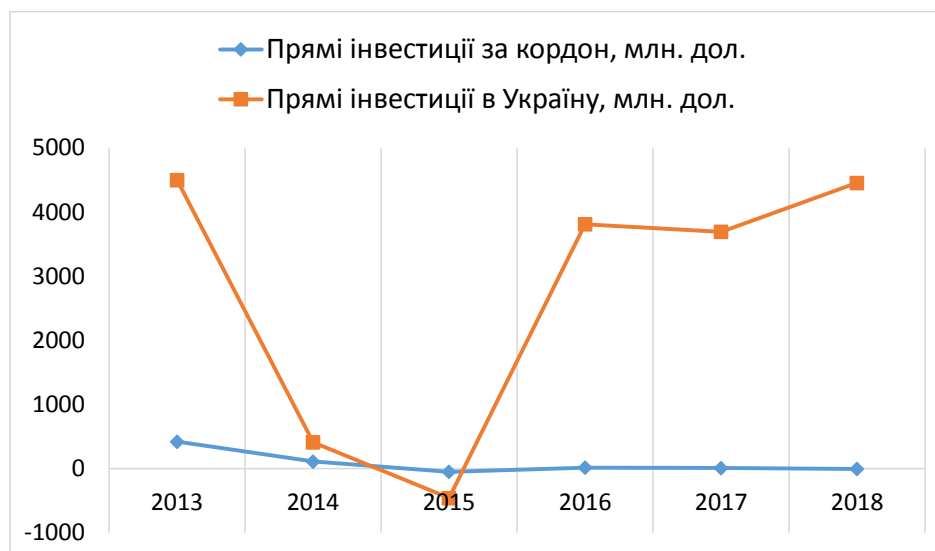

Рис. 4. Динаміка потоків прямих інвестицій за кордон та в Україну, 2013–2018 рр., млн дол.

Джерело: розроблено на основі [6]

нити політичними подіями в країні. З 2016 р. потоки прямих інвестицій в Україну збільшилися та стабілізувалися, за даними НБУ, їх обсяг у 2019 р. досяг майже 6 млрд дол. США [6].

Виходячи із цього, можемо відзначити, що міграційний капітал в Україні має значні перспективи, особливо зважаючи на його інвестиційний потенціал. По-перше, якщо правильно використовувати грошові трансферти, які надходять з-за кордону, то можна налагодити макроекономічну ситуацію в країні та зменшити фінансовий дефіцит, по-друге, частково компенсувати нестачу іноземної валюти [1]. Однак високий рівень міграції несе загрози для українського ринку робочої сили, оскільки може

призвести до зростання рівня заробітної плати, що позитивно для домогосподарств, проте має певні ризики для підприємств та роботодавців.

Звісно, процеси трудової міграції та міграційний капітал не повинні залишатися осторонь державної уваги, адже такі значні фінансові надходження можуть стати для України джерелом вирішення значної кількості проблем. Якщо безпосередньо звертатися до питання якості управління трудовими ресурсами, потрібно зазначити, що цей процес залежить від правильної оцінки ситуації. Передусім державне управління повинно бути реалізовано в царині управління міграційними процесами та власне міграційним капіталом. Управління міграційними проце-

сами повинно бути спрямоване на зменшення масштабів трудової міграції, з одного боку, а з іншого – на управління фінансовими ресурсами, що надходять у зворотному боці. Управління міграційними потоками може здійснюватися шляхом створення робочих місць та умов праці на території України, а також просвітницької діяльності та підвищення рівня освіченості щодо можливості саморозвитку та самозайнятості на території України. Оскільки держава не може забезпечити достатньої кількості робочих місць, високого рівня заробітних плат та соціального забезпечення, саме самозайнятість може стати тим інструментом, що спрямований на вирішення питання управління міграційними процесами.

Негативні наслідки трудової міграції для України проявляються через:

- відсутність наповнення пенсійних і соціальних фондів;
- молодь не бере участі у формуванні національного доходу;
- погіршення демографічного становища країни;
- нестабільність розвитку українських домогосподарств;
- формування негативного відношення до власної держави серед молодого населення через відсутність можливостей заробітку у власній країні.

Позитивними ж наслідками міграції українців за кордон можна назвати:

- зростання надходжень в Україну шляхом систематичного переведення коштів;
- підвищення частоти ввезення іноземної валюти на український ринок, що може сприяти стабілізації національної валюти.

В Україні слід налагоджувати ситуацію на власному ринку праці саме для того, щоб забезпечити перспективу розвитку економіки з метою її подальшої стабілізації. Створення додаткових робочих місць, формування культури самозайнятості, просвітницька діяльність, підвищення фінансової грамотності – усе це покликано зменшити потік мігрантів, однак кожне із цих питань потребує значної уваги держави та тривалого часу для реалізації.

Актуалізує питання трудової міграції і зменшення чисельності українського населення. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України, населення

країни зменшиться до 36 млн осіб до 2050 р. [4]. Демографічна проблема спричиняє низку інших соціально-економічних проблем усередині країни, що спонукає дивитися на ситуацію з управління міграційним капіталом з іншого боку. Вирішувати проблему функціонування міграційних потоків України потрібно дуже швидко і робити це необхідно у найближчі роки.

Для того щоб забезпечити стабільний розвиток наявних трудових ресурсів України і компенсувати їх втрату за рахунок сформованого міграційного трудового капіталу, необхідно дотримуватися певних рекомендацій. По-перше, актуальним буде створення спеціального центру організації зайнятості населення, який працюватиме з особами, котрі знаходилися за кордоном на заробітках. Його основними завданнями будуть формування і розвиток трудового потенціалу населення України шляхом підвищення заробітної плати для мігрантів (у рамках тієї роботи, яку вони виконували за кордоном), вирішення проблеми зайнятості громадян, мінімізація безробіття. Він повинен мати чітке нормативно-правове обґрунтування і не суперечити Конституції України. По-друге, українська влада повинна затвердити стратегію розвитку регіонів для трудового населення країни. Таке рішення допоможе мінімізувати втрати, спричинені міграційними процесами, і спонукатиме українців-заробітчак повертатися до України і будувати свою трудову кар'єру вдома. По-третє, в Україні потрібно сформувати єдину систему соціального страхування будь-якого працевлаштованого громадянина. Це потрібно для того, щоб люди розуміли, що їх трудовий ресурс захищений владою і має певні гарантії для виплат від держави.

Висновки. Актуальність проблеми трудової міграції для України є беззаперечною, вирішення проблем міграції є нагальним питанням для економіки України. Виважена державна політика повинна бути спрямована на мінімізацію негативних проявів міграційних процесів та на максимізацію позитивних характеристик, що проявляються в першу чергу у сформованих фінансових потоках, які перевищують інвестиційні потоки в Україну. Формування центру організації зайнятості населення може стати інструментом вирішення проблеми міграції або хоча б її пом'якшення та знаходження можливостей роботи з міграційним капіталом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдуцький А. Роль міграційного капіталу у забезпеченні макроекономічної стабільності країни. *Фінанси України*. 2007. № 7. С. 20–34.
2. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 520 с.
3. Кривульченко О. Українська трудова міграція в Італії: умови праці та соціальне становище. *Аналітичні доповіді Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України*. 2003. № 19. С. 6.
4. Розвиток людського капіталу: на шляху до реформ. *Центр Разумкова*. 2018. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf (дата звернення: 10.11.2020).

5. Orozco M. Remittances to Latin America and the Carribean issues and perspectives on development. Washington D.C. : Summits of the Americas, 2004. 41 p.
6. Статистика зовнішнього сектору України за 2019 рік / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1> (дата звернення: 10.11.2020).
7. Trends in global remittance flows are available on World Bank's website. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> (дата звернення: 10.11.2020).
8. Грошові перекази в Україну (2008–2020) / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/2018/> (дата звернення: 10.11.2020).
9. Lücke M. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. German Advisory Group. 2019. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf. (дата звернення: 10.11.2020).
10. Міжнародна організація з міграції. 2019. «Міграція в Україні: цифри і факти». URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (дата звернення: 10.11.2020).

REFERENCES:

1. Gaiduckii A. (2007) Rolj mighracijnogho kapitalu u zabezpechenni makroekonomichnoji stabilnosti krajiny [The role of migration capital in ensuring macroeconomic stability of the country]. *Finance of Ukraine*, no. 7, pp. 20–34.
2. Kramarenko G.O., Chorna O.E. (2006) Finansovyj menedzhment [Financial Management]: navch. posib. Kyiv: Centr navchalnoji literatury, pp. 520.
3. Kryvulchenko O. (2003) Ukraijnsjka trudova mighracija v Italiji: umovy praci ta socialjne stanovyshhe [Ukrainian labor migration in Italy: working conditions and social situation]. *Analitichni dopovidi Centru myru, konversiji ta zovnishnjoji polityky Ukraijny*, no. 19, pp. 6.
4. Razumkov Center (2018) Rozvytok ljudskogho kapitalu: na shljakhu do reform [Human Capital Development: Towards Reform]. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf (accessed 10 November 2020).
5. Orozco M. (2004) Remittances to Latin America and the Carribean issues and perspectives on development. Washington D.C.: Summits of the Americas, pp. 41.
6. Nacionaljnyj bank Ukraijny (2019) Statystyka zovnishnjogho sektoru Ukraijny za 2019 rik [Statistics of the external sector of Ukraine for 2019]. Available at: <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-external/data-sector-external#1> (accessed 10 November 2020).
7. Trends in global remittance flows are available on World Bank's website. Available at: <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data> (accessed 10 November 2020).
8. Ministerstvo finansiv Ukraijny (2020) Ghroshovi perekazy v Ukrajinu (2008–2020) [Money transfers in Ukraine (2008–2020)]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/2018/> (accessed 10 November 2020).
9. Lücke M., Saha D. (2019) Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. German Advisory Group. Available at: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf (accessed 10 November 2020).
10. International Organization for Migration (2019) Mighracija v Ukrajinu: cyfry i fakty [Migration in Ukraine: Facts and Figures]. Available at: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (accessed 10 November 2020).